

MYŠLENÍ A ČINNOST JAROSLAVA NEBESÁŘE PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

Petr Chalupecký^a

Abstract

Thinking and Work of Jaroslav Nebesář after World War II

The article deals with the fate of the first governor of the Czechoslovak Central Bank after World War II. It analyses his economic thinking and the sources that influenced it. The text sees him as deeply rooted in non-liberal Central European tradition but with a strong impact of Anglo-Saxon economics of the interwar period. The article also explores his contribution to the transition of the Czechoslovak economy to Soviet-type central planning and proves the hypothesis that his influence was much smaller than existing literature indicates.

Keywords: Czechoslovakia, Nebesář, central planning, communism, central banking, post-war reconstruction

Jel Classification: B22, B24, N14, N24, P20

Úvod

Po druhé světové válce se alespoň zdánlivě otevřely možnosti prosadit nové myšlenky a vize, které se uplatnily již před válkou, ale jejich vliv na směřování české a slovenské společnosti a potažmo i státu byl omezený. V hospodářské oblasti vedle komunistických vizí o radikální transformaci společnosti a ekonomiky šlo zejména o recepci myšlenek přicházejících z britské a americké ekonomické teorie a hospodářsko-politické praxe reagujících zvláště na velkou hospodářskou krizi přelomu 20. a 30. let. Válečná zkušenost s řízeným hospodářstvím a poválečný posun doleva posílil v československé společnosti do značné míry propojení idejí socialismu, v hospodářské oblasti chápaného zejména jako určitou negaci liberálního hospodářského řádu fungujícího v meziválečném období,¹ a nových přístupů k hospodářské politice.

a Vysoká škola ekonomická v Praze, Národohospodářská fakulta, Praha, Česká republika
E-mail: petr.chalupecky@vse.cz

1 Z dnešního pohledu je zřejmé, že v meziválečném období hospodářskému liberalismu přibližně odpovídala světová ekonomika pouze v letech 1924–1929. V československém případě však nebylo možné mluvit o liberálním uspořádání ekonomiky ani ve dvacátých letech.

Cílem textu je na příkladu Jaroslava Nebesáře (1882–1958), který ihned po 2. světové válce stanul v čele Národní banky československé, a stal se tak účastníkem procesu institucionální proměny československé ekonomiky během přechodu na sovětský model, ilustrovat úskalí a dilemata, jimž levicově, avšak původně nekomunisticky orientovaní intelektuálové v poválečném období čelili. Konkrétně půjde zejména o to, jak se tehdejší společenské změny promítaly do Nebesářova ekonomického myšlení. Stať pracuje s hypotézou, že Nebesářův eklektický přístup umožňoval poměrně pružně reagovat na změny v paradigmatu i hospodářsko-politických podmínkách, avšak po většinu období zůstalo jeho myšlení i praktická činnost mimo hlavní proud.

Struktura článku je následující. Nejprve bude nastíněna základní charakteristika Nebesářova ekonomického myšlení. Následně bude představena teorie předlužení, která byla jeho klíčovým teoretickým východiskem již od meziválečných let, poté budou analyzovány jeho pohledy na vybrané ekonomické kategorie a doktríny. Nakonec zmíníme jeho vliv na hospodářskou politiku a institucionální proměny české ekonomiky.

Dosavadní literatura² se Nebesářovi věnovala zejména v souvislosti s jeho účastí na polemikách o měnové politice ve 30. letech 20. století. Jeho poválečná činnost se omezila na výčet funkcí, které v té době zastával, osudu, jenž ho stihl po roce 1948, a na tvrzení, že měl významný vliv na tvorbu poválečného hospodářského systému a hospodářské politiky, ovšem bez hlubšího rozboru. Uvedené publikace navíc pomíjejí výše zmíněnou teorii předlužení, jež tvořila základní teoretický rámec Nebesářova myšlení.

1. Nebesářovo teoretické myšlení

Jaroslav Nebesář je považován za významného představitele českých keynesovců (Vencovský, 1997, s. 289), avšak stejně jako v případě většiny českých ekonomů vlivy, na jejichž základě si utvářel své názory na teoretické otázky a hospodářskou politiku, byly mnohem rozmanitější. Obdobně jako většina ekonomů jeho generace (např. Karel Engliš nebo Josef Macek) i Nebesář patřil mezi žáky Albína Bráfa. Do jeho myšlení se tak zapsala středoevropská tradice německé ekonomie, jejíž součástí je důraz na institucionální charakteristiky ekonomiky a historický vývoj, jež sdílí jak německá historická škola, tak v určité specifické podobě i marxismus. Nebesář tak vždy propojoval své myšlenky jednak

-
- 2 Působení Jaroslava Nebesáře v poválečném období se nejvíce dotýkají Karel Půlpán a Milan Sojka (Půlpán a Vencovský, 2005, s. 197–201), dále pak František Vencovský (Vencovský 1997, s. 289–292) a rovněž také Petr Chaloupecký a Zdenka Johnson (Chaloupecký a Johnson, 2014). Jeho účastí na polemice o měnové politice v meziválečném období se pak vedle obou zmíněných knih nejvíce věnuje stať Karla Půlpána (Půlpán, 2000). Jeho činnost v Národohospodářském ústavu Jana Hlávky a zejména pak soudní proces a proces jeho rehabilitace zmapoval Jiří Pokorný (Pokorný, 2008, s. 238–280).

s historickým vývojem skutečných ekonomik i ekonomické teorie a jednak ve spojení s aktuálními hospodářskými otázkami tehdejší současnosti, ať už se to týkalo hospodářské politiky během 30. let 20. století, nebo otázek plánování a finanční problematiky po 2. světové válce. Velký vliv na výběr oblastí jeho zájmů, ale i na precizaci jeho myšlení měla Velká hospodářská krize, kdy také vstoupil do veřejných polemik. Vzhledem k své levicové orientaci věnoval pozornost směrům, které vybočovaly z tehdejšího hlavního proudu světové ekonomie a byly tehdy považovány za moderní, či byly svázány s levicovým či socialistickým světonázorovým proudem. Krize třicátých let, která vedle vysoké nezaměstnanosti také znamenala rozpad světového trhu a obrat k metodám řízeného hospodářství ve spojení s výše zmíněným evolučním pohledem, utvrdila Nebesáře v názoru, že doba hospodářského liberalismu je v důsledku oligopolní a kartelové povahy tehdejších ekonomik, neumožňující automaticky vyrovnávat rozpory zájmů jednotlivých subjektů, jak předpokládá dokonalá konkurence (Nebesář, 1946c), již minulostí a budoucnost patří hospodářství řízenému. Tento názor u něj posílila 2. světová válka.³ Tomu podřizoval i výběr literatury a okruh témat, jimž věnoval pozornost. Vedle výše uvedené německé historické školy ovlivnilo jeho myšlení ve 30. letech se objevivší dílo Keynesovo a od té doby věnoval také pozornost německojazyčné ekonomické teorii a nacistické hospodářské politice. Po 2. světové válce zesílil jeho zájem o rodivší se neokenesiánskou ekonomii a v omezené míře též západní marxismus. Zvlášť výrazný vliv měl na Nebesáře tradiční americký institucionalismus.

Vliv Keynesova učení byl u Nebesáře stále poměrně silný, přesto je zde znatelný určitý odstup. U Nebesáře až na výjimky absentuje důraz na nejistotu, dále kritizuje Keynesovu eutanazii rentiéra, kdy pro Nebesáře „*Nejde o euthanasii rentiérů jako určité třídy, jde spíše o euthanasii rentiérských nároků samých. Nikoliv existence rent, nýbrž celkový rozsah jich a zejména časová neomezenost rent, plynoucích z pouhých titulů vlastnických jest věcí, jež vyžaduje stálé kontroly správného vztahu kapitálu k zvyšované produktivitě.*“ (Nebesář, s. 1950a, 30–31). Nebesář dále kritizoval Keynesa pro jeho liberalismus a v souladu se svým názorem na zisky, které považoval za čistý přebytek, a ceny, jejichž regulační funkci nevěřil, kritizoval Keynesovu teorii, v níž hlavním zdrojem nerovnováhy jsou odlišné determinanty úspor a investic, jako nedostatečnou (Nebesář, s. 1948a).

Jeho hlavní zájem směřoval k otázkám kapitálu, úroku, vztahu úspor a investic a vztahu mezi reálnou a finanční sférou. Po válce začal více pozornosti věnovat otázkám

3 Je zajímavé, že Nebesář nevnímal principiální odlišnost válečného hospodářství od řízeného hospodářství v mírových dobách, ačkoli si byl vědom odlišných důsledků jednotlivých hospodářských aktů (zejména vládní nákupy) v závislosti na časové povaze produkováných statků. V jeho nazírání však šlo o dlouhodobý trend, který byl dán institucionálními charakteristikami soudobých ekonomik.

produktivity a rentability a rovněž socialistické kalkulace. Charakteristické pro Nebesářovo myšlení bylo spojování tohoto tématu prvně uvedených témat s otázkou rozdělování na makroekonomické úrovni. Nebesářův přístup nebyl přímo svázán s teorií rozdělování tak, jako je tomu například v marxistické teorii postavené na pracovní teorii hodnoty a nadhodnoty, nebo na teorii mezní produktivity v neoklasické ekonomii. Osvojil si druh makroekonomického uvažování, v němž nazírá na ekonomiku jako celek (v hranicích státu), ale zároveň zaměřuje svou pozornost na důchodové toky mezi jednotlivými skupinami subjektů. Právě pozornost věnovaná těmto důchodovým tokům a jejich důsledkům tvoří významný prvek v Nebesářově ekonomickém myšlení. To je možné dokumentovat na dvou klíčových, níže rozvedených konceptech, s nimiž Nebesář operoval – teorii předlužení a vnitřní platební bilanci. Celkově však lze konstatovat, že hlavní rysy Nebesářova ekonomického myšlení byly zformovány již v předvečer 2. světové války a po válce pouze vtěloval nové impulzy do tehdy vytvořeného myšlenkového schématu. Eklektická povaha Nebesářova ekonomického myšlení znamená, že i přes určité tematické a myšlenkové zaměření jeho názory netvoří jednotný a ucelený systém, který by nebyl prostý určitých kontradikcí.

1.1 Teorie předlužení

Ústřední koncepcí, jejímž úhelným pohledem Nebesář hodnotil hospodářský vývoj, byla představa o periodické nutnosti zmaru finančního kapitálu. Nebesář si všiml, že během hospodářských krizí dochází ke snižování až ztrátě hodnoty finančních aktiv a k úvěrové kontrakci. Pod vlivem empirických zjištění⁴ o vyšším růstu hodnoty a objemu finančních aktiv – finančního kapitálu, jež chápal jako soubor právních nároků na současnou a budoucí produkci (Nebesář, 1945c, s. 55),⁵ než je růst produkce, si osvojil názor, že tento divergentní vývoj stojí v základech všech moderních krizí. Podle této teorie ke krizi dochází v okamžiku, kdy očekávaný růst produkce již není při daných technologických možnostech dostát všem na ní navázaným závazkům. Jedná se tedy o situaci tzv. předlužení. Základní mechanismus je následující: důchody plynoucí z finančních aktiv se projevují v nákladech ekonomických subjektů. S jejich růstem klesají jejich zisky, a pokud tento trend trvá, dochází k hospodářským poruchám (růst bankrotů, pokles produkce, vzestup nezaměstnanosti). Dle Nebesáře musí následovat zmar kapitálu, v jeho terminologii fiktiv-

4 Nebesář se v zásadě stal mluvčím dnes již zapomenutého díla Bassetta Jonese *Production and Debt* z roku 1933, jemuž však, soudě dle dobových recenzí, chyběla hlubší ekonomická logika.

5 Nebesář na rozdíl od Jonese, který pracoval pravděpodobně pouze s podnikovými dluhy, vymezoval finanční kapitál mnohem širěji a zahrnoval sem finanční nároky všech subjektů, včetně finančních institucí a domácností.

ního, převyšujícího schopnost reálné ekonomiky hradit z něho plynoucí závazky,⁶ tak aby došlo k uvolnění prostoru pro tvorbu kapitálu nového, a produkce tak mohla pokračovat. To v zásadě znamená upravit poměr toku důchodů mezi těmi, jež pracují, a těmi, jež pobírají důchod na základě finančních aktiv (Nebesář, 1945b).

Je nepopíratelné, že během krizí, zejména v případě krizí vyvolaných splasknutím spekulativní bubliny, dochází k likvidaci hodnot finančních aktiv, je však otázka, nakolik lze aplikovat výše uvedenou myšlenkovou konstrukci. Není zcela jasné, k jakému agregátu se objem finančního kapitálu vztahuje. Dle dobové recenze Jonesovy práce se zdá, že tím agregátem je fyzická produkce (Bagwell, 1934, s. 167), a ani Nebesář se od tohoto pojetí neodchyluje (Nebesář, 1950a, s. 20). Takto pojatá produkce ovšem nepostihuje rozmanitost vazeb hodnotového řetězce v moderní ekonomice (Bagwell, 1934, s. 167). Zahnutí aktiv všech subjektů a různé likvidity Nebesář tak například pomíjel skutečnost, že část závazků vzniká mezi finančním kapitálem samým, kdy se z makroekonomického hlediska jednotlivé pozice vzájemně kompenzují. Jinými slovy, že závazek jednoho subjektu je nárokem subjektu druhého. Nákladové zatížení produkce dané splátkami úroků a dividend je tak v celkovém souhrnu děleno mezi jednotlivé subjekty, a nelze je tedy k výnosům z produkce vztahovat celkovým úhrnem. Navíc nebral v potaz rozdíl mezi růstem cen a objemem finančního kapitálu.

Nebesářova představa o nutnosti zmaru finančního kapitálu, který převyšuje výnosy z reálné produkce, bere v úvahu pouze kvantitativní dynamiku hospodářství. Abstrahuje tak od skutečnosti, že podniky v čase mění nejen objem, ale i strukturu produkce, tak aby přežily v dlouhém časovém horizontu. Výnosy z instrumentů, jako jsou akcie či konzoly, nezávisí tedy od výnosnosti konkrétní produkce jako od dlouhodobé úspěšnosti podniku na trhu.

Dalším problematickým bodem je Nebesářova aplikace tohoto schématu na zcela odlišné situace, jako je válečná řízená ekonomika s převisem nucených úspor na straně jedné a mírová ekonomika postavená převážně na tržním koordinačním mechanismu procházející výkyvy hospodářského cyklu na straně druhé.

1.2 Názory na peníze

Nebesářovy názory na peníze prošly po válce určitým vývojem, lze však konstatovat, že se přidržuje do určité míry konzervativního pohledu poplatného německé monetární ekonomii. Na jedné straně se nebránil považovat za peníze i jiné agregáty, či dokonce

6 Nebesář je v tomto nedůsledný, z jeho textů není zřejmé, myslí-li fiktivním kapitálem pouze převis nároků nad schopností reálné ekonomiky jim dostát nebo celý finanční kapitál, kdy v marxovském duchu nepovažuje finanční kapitál za věci, ale za vztahy, za poměr mezi pracujícími a nepracujícími.

instrumenty, než je pouhé oběživo. Dle Nebesáře jsou peníze nejen všeobecné poukázky na zboží, ale především též finanční pohledávky (Nebesář, 1945b). Dělicí linii na podkladě stupně likvidity však nedefinoval. Zároveň rozlišoval peníze úplné, jež splňují funkční znaky peněz, a peníze částečné, jimž některá z funkcí chybí, např. potravinové lístky, které nebyly všeobecné (Nebesář, 1945c, s. 54). Na straně druhé jeho definice makroekonomické rovnováhy v podobě rovnosti disponibilního důchodu a úhrnné hodnoty finálních statků (Nebesářem zúžených na statky spotřební) ho vedla k rozlišování peněz na spotřební a producentské. Druhé jmenované jsou takové, které jsou užívány pro financování výroby a investic a nepřelévají se do konečných důchodů. Nemají tedy podle Nebesáře dopad na rovnováhu na spotřebním trhu. Hodnotu peněz (kupní sílu) pak určuje poměr důchodů k nabídce spotřebních statků.

Nebesář se také vyslovoval k roli peněz v ekonomickém růstu. Jejich roli popíral s tím, že samy osobě růst produktivity nezajistí.⁷ Využívání ekonomického potenciálu by však neměl bránit jejich nedostatek. Tento jeho názor byl zřejmě ovlivněn Keynesovými názory na úlohu měnové politiky při řešení Velké hospodářské krize. Od něho se rovněž odvíjel i Nebesářův názor na úlohu centrální banky a měnové politiky v řízení ekonomice obecně.

Po válce ho oslovil koncept vnitřní platební bilance rakouského ekonoma Josepha Dobretsbergera. Ten je součástí jeho výnosové teorie peněz. Pro Dobretsbergera je poptávka po penězích motivována zejména potřebou uhradit závazky daného ekonomického subjektu vůči svým partnerům. Jejich tvorba je determinována, stejně jako poptávka po kapitálových statcích, vyhlídkami na zisk, který by mimo jiné umožnil tyto závazky hradit. Spotřeba, resp. poptávka po spotřebním zboží, je pak zbytkovou kategorií. Vnitřní platební bilance hospodářství je výsledkem tohoto „*neustálého vyrovnávání vlastních závazků a nabytých nebo vypůjčených protipohledávek*“ (Dobretsberger, 1946, s. 195). Cenový pohyb v ekonomice nastává poté, kdy na makroekonomické úrovni buď zisky (přesněji nově vytvořená kupní síla) převýší výši nutnou k úhradě pohledávek a je možné zvýšit poptávku po spotřebě, nebo naopak ztráty převýší zisky, a tedy nutno hradit své závazky na úkor podstat podniků nebo spotřeby. První případ má za následek vzestup cen, druhý pokles cen.⁸

Z výše uvedeného je zřejmé, že tento přístup plně zapadal do myšlenkového světa Jaroslava Nebesáře. Jeho makroekonomický přístup však na rozdíl od Dobretsbergera do určité míry pouští ze zřetele pohled na hospodářské dění jako výsledek inter-

7 To ho mimo jiné přimělo se po válce věnovat studiu propočtů produktivity a otázkám ekonomického růstu, zejména produkčním funkcím.

8 Při financování ztrát tvorbou dalších závazků (zejména bankovními úvěry) bude mít i druhý případ za následek růst cen.

akcí mnoha jednotlivých ekonomických subjektů. Další odlišnost lze nalézt v pohledu na inflaci. Zatímco pro Dobretsbergera je „*podstatou inflace ,nepružná tvorba peněz‘, emise dokumentů kupní síly, kterou nelze kompenzovat, protože v ekonomice chybí výnos*“ (Dobretsberger, 1946, s. 208), Nebesář není v průběhu své poválečné činnosti v její definici konzistentní, a přestože jeho chápání není s Dobrestbergerovým povětšinou v rozporu⁹, lze u něj nalézt i pojetí, že inflace je „*každé rozmnožení peněz, které není doprovázeno současným stupňováním produkce*“ (Nebesář, 1949, s. 23). Jde tak o přístup poplatný kvantitativní teorii peněz, kterou jinak jak Nebesář, tak Dobretsberger odmítají.

1.3 Nebesářovo myšlení a marxisticko-leninská doktrína

Koncept předlužení ve spojení s redistribučními procesy mezi pracující a nepracující vrstvy¹⁰ vzhledem k marxistickému chápání finančního kapitálu Nebesářovi umožnil po 2. světové válce koexistenci s nastupující stalinskou doktrínou marxismu-leninismu, aniž by musel slevovat ze svých dřívějších teoretických pozic, ačkoli i u Nebesáře došlo po roce 1948 k určitému posunu k marxismu přinejmenším v rétorice a některá jeho vyjádření, zejména pokud jde o předností socialistických ekonomik, nejsou prosta dobové ideologizace. Nutno ovšem znovu připomenout, že Nebesář byl již v meziválečném období příznivcem státem regulované a částečně řízené ekonomiky.

V některých oblastech se však s marxisticko-leninskou teorií rozcházel. Týkalo se to především pohledu na investice, kdy oficiální politická ekonomie socialismu a částečně i stalinská praxe byla poplatná tradičnímu názoru, že investicím musí předcházet úspory.¹¹ Obdobně nesdílel názor, že pro poskytnutí úvěru musí existovat volné peněžní prostředky na bankovních účtech (Ostroviťjanov, 1963, s. 634). Do kontextu Nebesářova myšlení zapadá i jeho chápání rovností zamýšlených investic a úspor, jakožto podmínky makroekonomické rovnováhy. Za skutečné úspory považuje jen takové, které se proměnily v investice do produkčních kapacit. Jedině ty jsou dle něj schopny přenést kupní sílu

9 Na základě jeho poválečné publicistiky lze Nebesářovu definici shrnout do následující teze: inflace daná navyšováním nelegitimního kapitálu z důvodů nadměrných, svou povahou konjunkturních zisků.

10 Nebesář sice rozlišoval mezi důchodem z kapitálu (bezpracným důchodem) a důchodem z práce, avšak vedle toho také mezi důchodem zaslouženým a nezaslouženým.

11 Zde však existuje určitá nekonzistence, neboť na jedné straně tehdejší českoslovenští komunističtí, ale také keynesovsky orientovaní ekonomové operovali s tezí, že jsou-li k dispozici reálné zdroje, nedostatek peněz nemůže bránit jejich využití. Tomu ostatně odpovídá konstrukce plánování postavená především na naturálních jednotkách. Proti tomu však stála argumentace komunistických ekonomů a politiků ve prospěch všeobecné daně. Ti tvrdili, že soukromé individuální úspory nestačí k provedení plánovaných investic, a proto je nutno mít instituci kolektivních úspor.

peněžní jednotky v čase. Jak bylo uvedeno výše, rozhodování o investiční kvótě dle Nebesáře závisí na poměru finančního kapitálu k produkci a v konečném důsledku na institucionálním a vlastnickém uspořádání ekonomiky, tedy na tom, kdo těmito nároky disponuje. Oproti předválečné situaci, kdy prostor pro investice, aniž by docházelo k omezování spotřeby, byl dán nevyužitými kapacitami v ekonomice, v hospodářství s plnou zaměstnaností, Nebesář chápal, že zvýšení investiční kvóty je možné pouze při vynucených úsporách, a to buď některých skupin spotřebitelů, nebo všech.

Určitý rozdíl byl také v přístupu ke stanovení cenové báze. Nebesář, znalý meziválečné debaty o socialistické kalkulaci mezi tržními socialisty a stoupenci rakouské školy, si byl totiž vědom problému vhodné kalkulační základny, která by zajistila efektivní alokaci zdrojů v plánované ekonomice, tedy problému stanovení objektivní hodnoty. Nákladový přístup, používaný v ekonomikách sovětského typu, považoval za nedostatečný, zejména kvůli obtížím kvantifikace nákladů příležitosti, kdy není možné se vyhnout subjektivnímu hledisku (Nebesář, 1950d, s. 436–437). Původně navrhoval její hledání prostřednictvím kvantifikace vydané energie (Nebesář, 1950a, s. 46). Následně se problému vyhnul poukazem na marxistickou ideu o jednotné teorii a praxi s tím, že je třeba teorii vybudovat na sovětských zkušenostech, aby jej nakonec převedl na technický problém hledání metody optimalizace blahobytu při subjektivních hodnotách v rámci pigouviánské ekonomie (Nebesář, 1950d, s. 435 a 437).

1.4 Hospodářská politika

Hospodářsko-politickým důsledkem teorie předlužení je u Nebesáře orientace na udržování vyváženého poměru mezi růstem produkce a růstem finančního kapitálu (dluhu) jakožto hlavního cíle hospodářské politiky. Zároveň byl přesvědčen, že vzhledem k zabudovaným zájmům¹² není možné tento cíl naplnit v kapitalistické tržní ekonomice, že pro jeho dosažení je nutná změna klíčových hospodářských institucí, především pak vlastnictví a organizace řízení hospodářské politiky. Udržování poměru mezi růstem produkce a růstem závazků z finančního kapitálu není dle Nebesáře možné bez řízení poměru mezi investicemi určujícími rozsah budoucí produkce a spotřebou, a pokud je investiční činnost určována centrální autoritou, není možné, aby zisky, které tvoří hlavní zdroj investiční

12 Za hlavní zdroj tvorby finančního kapitálu považoval podnikové zisky. Ty však, zjevně pod vlivem zkušeností z politiky řízených cen, považoval jednak za výsledek arbitrážních operací v rámci stávající nevhodně nastavené cenové struktury a jednak za důsledek změn cenové struktury, zvláště jsou-li spojeny s celkovým vzestupem cenové hladiny (inflací). „Zisky vznikají ne jako příčina cen, nýbrž jako důsledek cen a z rozdílů cenových vznikají pak značné renty, které bývají pravidlem tím větší, čím větší byla nestabilita cenová.“ (Nebesář, 1949b, s. 21). Zde se u Nebesáře vyskytuje i normativní (morální) prvek, který tak souzněl s marxisticko-leninským přístupem, protože takové zisky považoval za nelegitimní.

činnosti, nebyly pod kontrolou této autority (Nebesář, 1947b, s. 24). Řízení ekonomiky považoval za technický problém a nebránil se žádnému nástroji, jenž zajistí výše uvedený cíl. V případě měnové politiky byl stoupencem úzké koordinace měnové, fiskální a vzhledem k preferenci řízených cen i politiky cenové. Nebesář ovšem kolísal mezi tím, má-li jít pouze o úzkou spolupráci nositelů těchto politik, či mají-li být integrovány do jednoho místa. V tomto prodělal určitý vývoj, který souvisel se změnami v československé ekonomice. Nejprve prosazoval doplnění měnové politiky fiskální politikou – chápanou v tehdy moderním smyslu zejména jako politiku stabilizační, a zejména úzkou koordinaci těchto politik (Nebesář, 1946a), záhy všechny tyto tři politiky podřizoval vyšší, tj. plánovací autoritě, s tím, že rozhodující při zajišťování makroekonomické rovnováhy měla být politika fiskální (daně a veřejné investice) a cenová. Měnová politika měla v souladu s jeho názorem na úspory pomáhat splnění cílů plánu, zejména pak zajistit zdroje pro plánované investice, avšak úvěrová expanze měla být až posledním prostředkem. Za zdravou finanční politiku považoval takovou, která napomůže využít celý výrobní potenciál národa (Nebesář 1946b).¹³ V kontextu jeho představy řízení ekonomiky chápal rovněž úrok¹⁴, který dle jeho názoru v řízeném hospodářství vycházel ze stanovení doby návratnosti investice a v zásadě tak určoval míru nucených úspor v ekonomice (Nebesář, 1947b, s. 10). Úrok tak pro něj znamenal spíše technickou než ekonomickou kategorií.

Nebesářovo myšlení tak plně zapadá do tehdejšího poválečného myšlenkového klimatu, kdy převládala představa, že řízení ekonomiky na úrovni celého hospodářství je záležitostí technickou, že úpravou institucí a centralizací řízení odpadne protikladnost rolí jednotlivých ekonomických subjektů a že centrální autorita, podpořená expertními týmy využívajícími všech dosavadních vědeckých poznatků a dat, disponuje dostatečnými znalostmi k tomu, aby nedocházelo k neefektivním rozhodnutím při alokaci zdrojů.

Výše uvedené koncepty pak uplatňoval při koncipování hospodářské politiky poválečného Československa. Nakolik velký vliv při formování hospodářsko-politických kroků v Československu v období let 1945–1951 Nebesář skutečně měl a nakolik se jeho hodnocení shodovala jednak s tím, co prosazoval, a jednak se skutečným vývojem československé ekonomiky, je předmětem následující části.

13 Toto je nutné samozřejmě chápat ve stínu zkušenosti hospodářského vývoje 30. let.

14 Nebesář odlišoval funkci úroku v tržním hospodářství založeném na decentralizaci investičního rozhodování od funkce úroku v hospodářství řízeném s veřejným vlastnictvím produkčních kapacit. Úrok v tržním hospodářství má dle jeho představy dvě funkce, jednak rozhoduje o poměru investic a spotřeby a jednak určuje směnnou hodnotu kapitálových nároků (jde o známý inverzní vztah mezi cenou finančního aktiva a úrokovou sazbou). Ukázkou jak Nebesář zapracovával nové poznatky do jím přijaté teorie sekuritního kapitalismu, je zdůvodnění skutečnosti, proč dlouhodobý úrok převyšuje úrok krátkodobý. Příčinu vidí v tom, že je zavazována vzdálenější budoucí produkce (Nebesář, 1947b, s. 12).

2. Podíl Nebesáře na vývoji československé ekonomiky a názory na něj

Jaroslav Nebesář byl na přelomu května a června 1945 na návrh tehdejší České národní rady (ABS, 1954, s. 1) jmenován předsedou Dočasné správy Národní banky československé. Z tohoto titulu se v následujících letech účastnil formulace klíčových rozhodnutí na poli měny a organizace bankovního sektoru. Zde se pro omezený rozsah soustředím jen na některé milníky hospodářského vývoje československé ekonomiky, a to na měnovou reformu z roku 1945 a problémy s ní spojené, zejména na otázku vázaných vkladů, dále pak na jeho podíl na řízení Národní banky československé a jeho vklad při transformaci československého hospodářství na sovětský model a jeho účast při utváření dvouletého plánu. Součástí bude i vývoj jeho názorů na hospodářský vývoj Československa a jeho příčiny v letech 1945–1953.

2.1 Měnová reforma a vázané vklady

Prvním problémem, k němuž byl Nebesář přizván, byla měnová reforma. Na základě usnesení vlády ze dne 3. září 1945 byly ustaveny při Generálním sekretariátu Hospodářské rady vlády dvě komise. Komise odborníků, složená z odborných zástupců orgánu státní správy a zájmových svazů, která měla připravit odborně-technický návrh reformy, a jí nadřazená Komise politická, složená z vybraných členů vlády, jež rozhodovala o finální redakci návrhu (NA 1945a). Ze zápisů ze schůzí Komise odborníků plyne, že Nebesář nebyl neaktivnějším diskutujícím, ani tím, kdo by nastoloval agendu. První koncepty reformy byly totiž vypracovány již koncem května, a to společným úsilím ministerstva financí a Národní banky (A ČNB 1945). Do vzniku komise se pak podoba reformy řešila i na půdě Národní banky. Základní myšlenka, založená na existenci přebytku kupní síly, jež bylo nutné odstranit, byla plně v souladu s Nebesářovou představou o předlužení a nutnosti zmaru finančních nároků, tak aby hlavní díl nákladů reformy nesli majitelé finančních aktiv. Došlo tedy ke spojení otázky optimální výše peněz v oběhu s otázkou sanace bank. Je tedy zřejmé, že Nebesářův vliv na formulaci základních principů reformy nebyl zcela bez významu.¹⁵ Pro účely této práce se zaměřím na Nebesářova stanoviska k několika zásadním prvkům měnové reformy, a to jednak na otázky výměny oběživa, blokování vkladů a jejich uvolňování – včetně případné repudiace zadržovaných vkladů a otázku úpravy cenové hladiny.

15 Otázka měnového uspořádání byla diskutována již během války, a to jak v exilu, tak v protektorátu, a to jednak na půdě Národní banky, tak i mimo oficiální půdu. Jaroslav Nebesář se v těchto diskusích aktivně angažoval. Blíže viz (Kadlec, 1984, s. 32–33). Sám Nebesář uvádí, že na rozdíl od prof. Macka, doc. Maiwalda či doc. Krále nebyl přesvědčen, že bude možné se radikální měnové reformě vyhnout realizací zkonfiskovaného sudetoněmeckého majetku a poválečným rozvojem výroby (Nebesář, 1945a, s. 1–2).

Jak již bylo uvedeno, základním předpokladem zdravého růstu ekonomiky bylo pro Nebesáře uvolnění prostoru pro vznik nových finančních pohledávek a závazků prostřednictvím likvidace těch starých, tak aby byly v souladu s růstem produkce. Měnová reforma měla v jeho očích proto plnit tento účel. Proto podporoval její širší zaměření, nikoli jen prostou změnu peněžní jednotky danou výměnou oběživa. Takové řešení de facto znamenalo vypořádat se s rozvržením nákladů, kterými ekonomiku zatížila léta války, mezi různé skupiny obyvatelstva. Nebesář preferoval, aby účty zaplatili zejména majitelé finančních pohledávek, tedy i vkladatelé. Jak již bylo nastíněno, vzhledem k jeho nižší aktivitě na půdě komise odborníků, lze rekonstruovat jeho přímé stanovisko v konkrétních opatřeních z dostupných materiálů jen obtížně. Patrná je však vedle jeho obecných názorů na cíl reformy snaha hájit zájem Národní banky. Bude tedy k věci předpokládat, že v otázkách, k nimž se osobně nevyjadřoval, souhlasil s návrhy, které jménem NBČS představoval její vrchní ředitel Leopold Chmela.¹⁶ Týkalo se to zejména otázky blokování a uvolňování vázaných vkladů, a to jak fyzickým osobám, tak zejména podnikům, které patřilo v komisi k nejkontroverznějším tématům. Nebesář tak podporoval přísnější nakládání s vázanými vklady. Po provedení měnové reformy mezi většinu, která prosazovala jejich částečnou přímou likvidaci ve výši cca 40 % (NA, 1946, s. 15), stejně tak podporoval návrhy upřednostňující pomalé selektivní uvolňování na základě sociálních kritérií před plošným uvolňováním ve výši 20 %, jež mělo být provedeno hned po zaplacení daňových dávek, jak ústy svého zástupce Rudolfa navrhovalo Ministerstvo financí (NA, 1945b, s. 15). Rovněž byl pro zpřetrhání souvislosti starých a nových peněz v případě podniků, kdy podporoval místo uvolnění vkladů poskytnutí úvěrů na počáteční provoz. Souhlasil jen s ústupkem zvýhodněné úrokové sazby těm podnikům, které měly vázané vklady. Důvodem byla snaha posílit roli Národní banky při regulaci peněz v oběhu. Na rozdíl od Chmely, který se držel Englišova členění na pružný a nepružný peněžní blok, přičemž pružný blok je ten, který je pod kontrolou centrální banky, a to v intenci doktríny obchodních směnec, Nebesářova motivace směřovala k aktivnímu ovládnutí úvěru ze strany centrální banky v souladu s cíli hospodářské politiky v rámci plánovitého rozvoje.

Ze zpětného pohledu pak Nebesář měnovou reformu považoval v zásadě za zdařilou. Pozitivně hodnotil i překotné uvolňování, i přesto, že přispívalo k inflačnímu trendu. Podle jeho názoru mělo korekční účinek a zmírnilo přílišné seškrcení oběhu. Kriticky se však díval na cenovou úpravu z prosince roku 1945 a celkově vůbec na politiku Nejvyššího

16 Některé prvky (např. výše oběživa) však byly i za aktivní účasti Nebesáře projednány již na půdě NBČS. Nebesář se však s Chmelou v mnohém rozcházel. Šlo zejména koncepci následné měnové a hospodářské politiky, kterou Chmela v komisi též představil a která z teoretického pohledu nesla značný „englišovský“, a tedy liberální charakter. Nebesář tuto Chmelovu vizi odmítl zejména s ohledem na své představy o podobě a funkci měnové politiky v soustavě hospodářsko-politických nástrojů státu (NA, 1945c, s. 2–14).

cenového úřadu. Ačkoli ji považoval za nutné opatření, které stabilizovalo inflaci na určité úrovni (Nebesář, 1947a), vinil ji z několika chybných kroků. Na jedné straně, že svým nastavením umožnila v Nebesářově pojetí vytváření nezasloužených konjunkturálních zisků především soukromého podnikání tím, že u některých základních oborů nastavila nízké ceny, a tím zavinila ztráty znárodněných podniků v těchto oborech, a na druhé straně u jiných oborů či odvětví znárodněného podnikání byly ceny nastaveny s ohledem na nutnost sanace válečných ztrát a nákladů z přechodu na mírovou výrobu. V takovém případě soukromé firmy v témže oboru, které byly s to produkovat s nižšími náklady, dosahovaly vyšších marží. Nebesář dále kritizoval její načasování. Podle něho se mělo počkat, až se relativní ceny vzhledem k vzájemné závislosti samy přizpůsobí poválečné situaci, aby vytvořily rovnovážnou východiskovou bázi pro jejich regulaci a plánování (Nebesář, 1947a).¹⁷ Rovněž kritizoval mzdovou nivelizaci, která vedla k nové tvorbě přebytečné kupní síly, a tím pomáhala udržovat rozsáhlý černý trh.

2.2 V čele Národní banky

Jak již bylo uvedeno, vliv na formování hospodářské politiky státu Nebesářovi propůjčovala jeho pozice nejvyššího představitele Národní banky. Jaký byl jeho podíl na formování pozice Národní banky v otázkách měnové politiky a organizace bankovního sektoru a jak se podílel na řízení samotné banky, je náplní této části statě.

Na Nebesářovu aktivitu na půdě Národní banky mělo vliv několik faktorů. Především to byla legislativní odlišná pozice v době, kdy byl předsedou Dočasné správy, a v době, kdy byl guvernérem Národní banky. Dalším faktorem byla proměna institucionálního charakteru řízení československé ekonomiky, počínaje lednem 1949. Tím se jednak měnila faktická role Národní banky v ekonomice a jednak Nebesářovi zůstala jen pozice guvernéra Národní banky, odkud mohl významněji ovlivňovat hospodářský vývoj. Lze tedy konstatovat, že významnější aktivitu na půdě Národní banky československé spíše projevoval až v druhém období.

17 Zde je třeba upozornit na nekonzistentnost a neurčitost Nebesářova myšlení. Svou kritiku cenové politiky spojoval s kritikou existence cenového úřadu obecně, protože tuto instituci považoval za produkt válečného hospodářství. Na výše uvedeném příkladě poukazoval na nemožnost administrativního stanovení ceny, avšak zároveň vzhledem k výše uvedeným názorům nepodpořoval ani volnou tvorbu cen. Jeho obecná představa o vědeckém řízení cen, které mělo být nástrojem jemného doladování cenové struktury, a především o úzkém sepětí tvorby cen s tvorbou cílů hospodářské politiky reprezentovaných národohospodářským plánem, s měnovou a fiskální, zejména daňovou politikou, je na jedné straně poměrně vágní a na druhé straně neustále kolidovala s realitou vývoje československé ekonomiky v poválečném období, z čehož ale Nebesář nebyl s to vyvodit adekvátní a jasně konkretizované důsledky.

V prvním období se Nebesář výrazněji angažoval v oblastech personální očisty a provozních záležitostí banky. Faktické řízení banky a tvorba měnové politiky spadaly pod gesci jejího vrchního ředitele Leopolda Chmely, i když i zde občas vyjádřil svůj názor. V této části se zaměřím na dva klíčové okruhy, a to na rozhodnutí v oblasti řízení peněžního trhu a obecně makroekonomického vývoje v letech 1945–1950, dále pak na oblast organizace peněžnictví a zejména centrální banky.

V případě konkrétního rozhodování byla pro Nebesáře typická určitá opatrnost a snaha rozhodovat se znalostí věci. Většinou hleděl na zájmy té instituce, jejímž jménem svá rozhodnutí činil.

2.2.1 Hospodářský vývoj a měnověpolitická rozhodování

Základní rysy hodnocení hospodářského vývoje ve sledovaném období v očích Jaroslava Nebesáře zůstávaly po celou dobu až na výjimky neměnné, stejně tak jako základní přístup k podobě hospodářského mechanismu či řízení ekonomiky. Měnila se však jeho rétorika podle vývoje politické situace, kdy se s posilováním pozice KSČ v Nebesářových textech zvyšovala četnost odkazů na marxisticko-leninskou terminologii a na sovětský příklad. Jak již bylo zmíněno, hlavními premisami v hodnocení hospodářského vývoje je růst zisků (legálních i nelegálních) soukromého podnikání, které tvořily jednak hlavní zdroj investičního kapitálu pro investice a jednak unikaly přes výplatu mezd do spotřeby, a tím dále živily černý trh. Dlouhodobě kritizoval skutečnost, že tyto zdroje jsou mimo vliv hospodářské politiky. Hlavním viníkem těchto zisků bylo dle Nebesáře nastavení cen v prosinci 1945. Nebesář, vycházející z teze, že zisky jsou důsledkem cen, považoval existenci těchto zisků za jednu z hlavních příčin inflace. Pomíjel tedy skutečnost, že tyto zisky nejsou pouze důsledkem cenové arbitráže či cenového pohybu, ale také hospodářsko-politických opatření a regulace. Z prvé části předchozí věty je zřejmé, že kauzalita je přesně opačná – nejprve dojde k inflačnímu pohybu, jehož výsledkem mohou teprve být konjunkturální zisky. Paradoxně však za inflační nepovažoval deficit veřejného sektoru, přinejmenším do podzimu 1947, a vzhledem k tomu, že byl stoupencem keynesiánského konceptu funkčních financí, hlasoval na půdě Národní banky (někdy poněkud rezignovaně) pro opatření monetizující státní dluh, byť počínaje rokem 1948 na jejich inflační dopady důrazně upozorňoval. V zásadě lze v tomto období konstatovat, že pokud jde o navrhovaná opatření projednávaná na Dočasné správě stran měnové a úvěrové politiky, nedostával se do výrazného sporu s jejími ostatními členy. Jinak tomu začalo být po zvolení bankovní rady v září 1948, kdy se jeho stanoviska k hospodářsko-politickým opatřením a hodnocení příčin vývoje začínají rozcházet s ostatními členy rady a vcelku se dá říct, že se na bankovní radě Nebesář postupně dostával do izolace.

Po ustavení nové bankovní rady, a vlastně již od druhé poloviny roku 1948, se Národní banka potýkala s důsledky přechodu na plánované hospodářství. Reorganizace peněžnictví a postupné zavádění finančního plánování omezilo možnosti Národní banky regulovat emisi peněz. To spolu s probíhajícím dvouletým plánem, který v mnoha ohledech trpěl podobnými neduhy jako pozdější pětiletky, a další etapou znárodnění zesilovalo inflační trend československé ekonomice. Národní banka tak pod tlakem okolností rozvolňovala měnovou politiku a akomodovala tak požadavky podniků a provozních bank. Nebesář v souladu se svými názory na roli peněz v ekonomickém růstu a zvyšování produktivity a efektivity výroby tomuto inflačnímu trendu nebránil, ačkoli si ho byl vědom a zároveň systematicky upozorňoval bankovní radu na rizika s tím spojená.

Ze zápisů schůzí bankovní rady po roce 1948 je patrné, že Nebesářovo hodnocení vývoje, ale částečně i teoretický přístup se dostávaly do rozporu s ostatními členy bankovní rady. A to zejména v hodnocení příčin nerovnováhy v ekonomice nebo názorech na povahu měnové a fiskální politiky (A ČNB, 1950, s. 27–31).

2.2.2 Organizace peněžnictví a podíl na utváření Státní banky československé

Nebesář obecně schvaloval institucionální a vlastnické přeměny prováděné od roku 1945. Reorganizaci bankovníctví však nepovažoval za prioritu. V případě centrální banky vyžadoval, jak již bylo řečeno, úzkou koordinaci s tvorbou fiskální a cenové politiky, a to za účelem udržování rovnováhy při plné zaměstnanosti. Nebyl tedy, v souladu s tehdejšími přinejmenším evropským trendem, stoupencem na státu nezávislé centrální banky. Přestože zpětně hodnotil úpravu postavení národní banky danou zákonem č. 38/1948 Sb. jako přechodnou (Nebesář, 1950c, s. 251), nikdy nebyl stoupencem sovětské koncepce. Již na prvním zasedání nově zvolené bankovní rady v listopadu 1948 totiž Nebesář zákon hájil a vyslovoval se pro zachování odděleného emisního a obchodního bankovníctví (A ČNB, 1948, s. 21–23). Podle Nebesáře činnost provozní banky je určitý druh sebekritiky plánované výroby a činnost cedulové banky je druhem sebekritiky plánu samého. Požadoval tím jednak kontrolu provádění plánu a jednak kontrolu tvorby plánu. Tato dvojí kontrola tak omezí případná chybná rozhodnutí (A ČNB, 1948, s. 24).

Když již byla příprava nové Státní banky v plném proudu, Nebesář se nevzdával svých představ o funkci centrální banky jako observatoře hospodářského vývoje. I na základě zkušenosti z předchozích let si totiž uvědomoval rizika z nevhodného sestavení plánu, který by nerespektoval hranici produkčních možností a jeho realizace by pak nutně vedla k přehřátí ekonomiky. V jeho představě měla nová banka na základě nejmodernějších poznatků z ekonomické teorie sledovat „*do, jaké míry plán sám je koordinován*

kvantitativně skutečným potřebám a podmínkám rozvoje., t.j. podmínkám určeným kombinací hospodářských faktorů“ (Nebesář, 1950b, s. 8). Jejím úkolem tak bylo hledání optimální kombinace výrobních faktorů a detekování ztrát tam, kde tomu tak není. Tuto svou koncepci však nebyl s to prosadit a jeho podíl na přípravě zákona o Státní bance byl tak minimální.¹⁸

3. Po odchodu z Národní banky

Ještě před odvoláním z funkce guvernéra Národní banky koncem září 1950 se Nebesář v dubnu téhož roku stal předsedou Hlávkova Národohospodářského ústavu, kde setrval až do svého zatčení v březnu 1954. Ten v posledních letech své existence¹⁹ poskytoval útočiště některým ekonomům, zejména sociálnědemokratické orientace, kteří po roce 1948 sice zatím nebyli postiženi poúnorovými perzekucemi, ale režim k nim neměl již důvěru. Zároveň pokračoval v tom, o co se snažil po celý život, tj. otvírat nové obzory českému ekonomickému myšlení zprostředkováním nejnovějších poznatků soudobé ekonomie, především té západní, a to jak mainstreamové, tak i ostatní (západní marxismus, rakouská škola). Z dochovaných záznamů o vyšetřování Jaroslava Nebesáře plyne, že byl z dosavadních výsledků první pětiletky značně rozčarován, přesto však neopustil myšlenku vědecky řízeného a plánovaného hospodářství, a to i přesto, že si byl vědom, že současná úroveň ekonomického poznání neumožňuje vědecké plánování na makroekonomické úrovni (Nebesář, 1951, s. 4). Nebesář byl na podzim roku 1954 ve vykonstruovaném procesu odsouzen k 15 letům odnětí svobody za velezradu a špionáž. Propuštěn byl ze zdravotních důvodů v srpnu roku 1956.

Závěr

Cílem studie bylo představit osobnost Jaroslava Nebesáře a jeho teoretické přístupy a stručně také činnost v období po 2. světové válce, kdy měl příležitost ovlivňovat hospodářskou politiku Československa. Studie především doplňuje dosavadní poznatky o jeho teoretickém zázemí, zejména o koncept předlužení, jímž hodnotil ekonomickou realitu a do nějž zasazoval teoretické koncepce jiných teoretických škol. Současně byl prokázán Nebesářův relativně malý vliv na hospodářskou politiku státu a tvorbu institucionálního

18 To dokládá rovněž Nebesářův dopis ministru financí Kabešovi ze 7. února 1950, v němž si stěžoval, že „o tom, jak se pracuje na organizaci Státní banky, nejsem vůbec informován. Všechno se kolem mne přímo úzkostlivě tají. Není to pro mne nic nového, poněvadž po celou dobu, co sedím v Národní bance, jsem byl vždy izolován. Dovedl jsem si ovšem opatřit informace, které jsem potřeboval, ale často se tak muselo dít za okolností trapných.“ (Nebesář, 1950c, s. 1).

19 Národohospodářský ústav byl zlikvidován během roku 1954 v souvislosti s budováním Československé akademie věd.

rámcce, a to zejména po únoru 1948. Určitou výjimkou je podíl na přípravě měnové reformy v roce 1945 a též na přípravě finanční stránky dvouletého plánu. Až do konce svého života věřil v představu expertní, na vědeckých základech založené, plánovitě řízené ekonomiky, a to i přes značné zklamání z poúnorového vývoje a postupný úplný rozchod s komunistickou mocí.

Literatura

- ABS (1954). Fond H, sv. Odborník, kart. 116, sign. H-209-1, *Protokol o výpovědi Josefa Smrkovského ze dne 21. ledna*.
- A ČNB (1945). Fond NBČS, kart. NBČ 464, Měnová reforma v ČSR, sign. NBČ 464/3 *1. návrh měnové reformy z 24.5.1945*
- A ČNB. (1948). Fond NBČS, kart. NBČ/88 Bankovní rada, sign. NBČ/88/1 Bankovní rada *1. schůze 10. listopadu*.
- A ČNB. (1950) Fond NBČS, kart. NBČ/48 Bankovní rada, sign. NBČ/48/2 Bankovní rada *2. schůze 24. března*.
- Bagwell, L. (1934). Debt and Production by Bassett Jones. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 172, 166–168.
- Dobretsberger, J. (1946). *Das Geld im Wandel der Wirtschaft. 14 Studien zu den Währungsfragen der Gegenwart*. Bern: A. Francke Ag. Verlag.
- Kadlec, V. (1984). *Nekamenujte ekonomy*. samizdat, Praha.
- NA (1945a). Fond ÚV KSČ 1261/0/34 Klement Gottwald, a. j. 1493, sv. 125, *Usnesení 50. schůze vlády ze dne 3. září 1945*, bod. 11, s. 4.
- NA (1945b). Fond GSHR, nezprac. Komise měnová a finanční – zápisy ze schůzí 1945, Zápis o poradě Komise odborníků pro měnovou a finanční reformu – *VIII. porada z 20. září*.
- NA (1945c). Fond GSHR, nezprac. Komise měnová a finanční – zápisy ze schůzí 1945, Zápis o poradě Komise odborníků pro měnovou a finanční reformu, *X. porada z 20. září* (chybné datum).
- NA (1946). Fond Generálního sekretariátu hospodářské rady (dále jen GSHR), nezprac. Komise měnová a finanční – zprávy 1945–1946, *VII. zpráva Komise odborníků pro měnovou a finanční reformu komisi politické*, 7. února.
- Chalupecký, P., Johnson, Z. (2014). Prosazování marxisticko-leninské politické ekonomie do československého monetárního myšlení v letech 1945–1955. *Moderní dějiny*, 22, 221–244.
- Nebesář, J. (1945a). NA, fond AMV, Jaroslav Nebesář, kart. 28, nezprac, Nebesář, Jaroslav, *Názory na měnovou reformu před koncem války*.
- Nebesář, J. (1945b). Zásadní hlediska obnovy měny. *Svět práce*, 16, s. 4.
- Nebesář, J. (1945c). Náprava měny v rámci krise peněžního kapitálu. *Československo*, 1, 53–56.

- Nebesář, J. (1946a). Politika hospodářské aktivity. Problém zakuklené nezaměstnanosti. *Hospodář*, 2, 7.
- Nebesář, J. (1946b). Financování dvouletky. Jednotnost řízeného hospodářství – o rovnováhu cen a statků. *Hospodář*, 23, 5.
- Nebesář, J. (1946c). Úvahy o dvouletce. *Svět práce*, 39, 4.
- Nebesář, J. (1947a). Snížení cen. O rovnováhu cen a nákladů – Cenové hladiny a interdependence cen. *Hospodář*, 20, 3.
- Nebesář, J. (1947b). *Úrok v řízeném hospodářství*. Česká společnost národohospodářská, Praha.
- Nebesář, J. (1948a). Proti inflačnímu trendu. *Hospodář*, 1, 3.
- Nebesář, J. (1949). ABS, fond H, sv. Odborník, kart. 121, sign. H-209-21, Nebesář, Jaroslav, nepojmenovaný text, nedatováno.
- Nebesář, J. (1950a). A ČNB, fond NBČS, kart. NBČ/618, Elaboráty, hospodářství – peněžnictví, 1944–1953, sign. NBČ/618–18, Nebesář, Jaroslav, *Devalvace ve světle sekulárního vývoje imperialismu*.
- Nebesář, J. (1950b). NA, fond AMV, Jaroslav Nebesář, kart. 48, nezprac, Nebesář, Jaroslav, *Jeden rozřešený problém dává vzniknout hned dvěma novým*.
- Nebesář, J. (1950c). ABS, fond H, sv. Odborník, kart. 121, sign. H-209-20, *Nebesářův dopis Jaroslavu Kabešovi*, 7. února.
- Nebesář, J. (1950d). Problém kalkulační základny socialismu. *Obzor národohospodářský*, 49, 433–438.
- Nebesář, J. (1951). ABS, fond H, sv. Odborník, kart. 116, sign. H-209-1, Nebesář, Jaroslav. *Produkční funkce*, Přednáška na půdě České společnosti národohospodářské 5.11.1951.
- Ostroviňanov, K. V. (1963) *Politická ekonomie*. Praha: Nakladatelství politické literatury.
- Pokorný, J. (2008). *Odkaz Josefa Hlávky: historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-1590-7.
- Půlpán, K. (2000). Engliš vs. čeští keynessovci – polemiky nad monetárními problémy v letech 1934–1936. *Politická ekonomie*, 48(4), 493–513, <https://doi.org/10.18267/j.polek.159>
- Půlpán, K., Vencovský, F., a kol. (2005). *Dějiny měnových teorií na českém území*. Oeconomica, Praha. ISBN 80-245-0992-X.
- Vencovský, F. (1997). *Dějiny českého ekonomického myšlení do r. 1948*. Brno: Masarykova univerzita, Nakladatelství Georgetown a Nakladatelství a vydavatelství Nauma. ISBN 80-210-1624-8.